

REPTIELEN OP HET SPOOR

EEN EXCURSIEVERSLAG VAN DE HERPETOLOGISCHE STUDIEGROEP

R.A.M. Tilmans, Kerkstraat 62, 6267 EE Cadier en Keer

Op 19 augustus 2000 organiseerde de Herpetologische Studiegroep Limburg in Zuid-Limburg een excursie met als thema "reptielen op het spoor". In dit artikel wordt verslag gedaan van deze excursie die op initiatief van Raymond Tilmans en Denis Frissen plaatsvond.

NA REGEN KOMT ZONNESCHIJN

Om 10.00 uur werd samen met de andere twee deelnemers, Jo Bindels en Olaf Op den Kamp verzameld bij de kerk in Wijlre. Het slechte weer, het regende die morgen, maakte de vooruitzichten voor het vinden van reptielen niet goed. Voor het geval het weer slecht zou zijn, was van tevoren een aantal poelen in kaart gebracht dat als alternatief geïnventariseerd kon worden. Een verzoek bij Staatsbosbeheer om een aantal poelen op hun grondgebied te inventariseren leverde geen reactie op. Gelukkig kon met de toestemming van Natuurmonumenten en de Natuurwacht Zuidoost-Limburg een aantal poelen aan de Berghofweide worden onderzocht. Hierna werd een aantal particuliere poelen bij Eysersheide bemonsterd. Tegen de verwachting in begon 's middags de zon te schijnen; ideaal om reptielen op te sporen. Besloten werd om het oorspronkelijke excursieprogramma op te pakken. Het

te inventariseren gebied strekte zich uit over het spoortraject van de Zuid-Limburgse Stoomtrein Maatschappij (ZLSM) van Wijlre tot Eys, bij velen ook wel bekend als het Miljoenenlijntje (zie figuur 1).

Na een korte bespreking van de amfibieënwaarnemingen, worden de resultaten besproken van het bezoek aan het spoortraject. Een overzicht van alle waarnemingen is te vinden in tabel I.

DE AMFIBIEËNWAARNEMINGEN

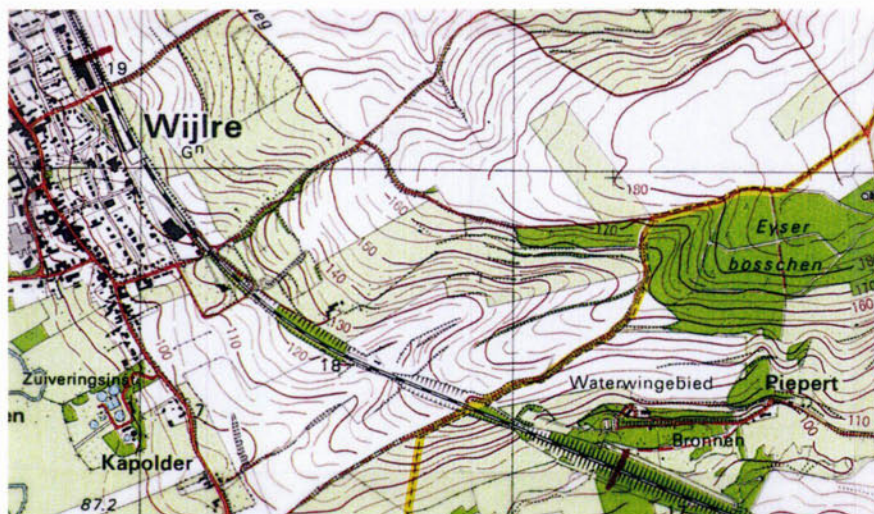
Een leuke maar te verwachten waarneming was die van een adult vrouwtje van de Geelbuikvuurpad (*Bombina variegata*, figuur 2) bij de Berghofweide. Van de poel (figuur 3), gelegen langs de weg naar Stokhem, is bekend dat er Geelbuikvuurpadden voorkomen (zie LENDERS & VAN DEN BROEK, 1992). Ondanks de aanwezigheid van deze soort voldoet de poel

niet aan de karakteristieke inrichtingseisen die aan het zomerbiotoop worden gesteld. De poel is in zijn geheel bedekt met Veelwortelig kroos (*Spirodela polyrhiza*), terwijl juist wateren met weinig watervegetatie geschikt worden geacht voor de voortplanting van de soort (BOSMAN & KURSTJENS, 1999). Voorts ligt de poel direct aan een weg waardoor de dieren het risico lopen overreden te worden. Hoewel op de landbouwpercelen rondom de poel in potentie geschikte voortplantingswateren aanwezig waren in de vorm van tractorsporen, werden geen eitjes, larven of juvenielen van de Geelbuikvuurpad gevonden.

Wat verder opvalt aan de amfibieënwaarnemingen is dat, op één larve na, in alle geïnventariseerde poelen alleen maar Alpenwatersalamanders (*Triturus alpestris*) werden gezien, terwijl larven van alle Nederlandse watersalamandersoorten in dezelfde periode in het water zijn te vinden (zie tabel 6.1 in LENDERS & MARIJNISSEN, 1989). Dit kan er mogelijk op duiden dat op deze locaties de Alpenwatersalamander zelfs nog algemener is dan de Kleine watersalamander (*Triturus vulgaris*). Dit is op zich niet vreemd. LAAN & VERBOOM (1986) noemen de Alpenwatersalamander de meest voorkomende salamandersoort in het Mergelland.

WAARNEMINGEN VAN LEVENDBARENDE HAGEDIS EN HAZELWORM

Verheugend was het aantal waarnemingen van de Levendbarende hagedis (*Lacerta vivipara*) op het spoortraject Wijlre-Eys. In totaal werden maar liefst 42 Levendbarende hagedissen gezien over een aaneengesloten tracé van iets meer dan twee kilometer. In één van de drie kilometerhokken die bezocht werden, was nog niet eerder een Levendbarende hagedis waargenomen. Daarnaast werd langs het spoorwegtracé een Hazelworm (*Anguis fragilis*) gevonden (figuur 4). Voorts werden terloops langs het traject Distelvlinder (*Cynthia cardui*), Atalanta (*Vanessa atalanta*), Bont zandoogje (*Pararge aegeria*), Bruin zandoogje (*Maniola jurtina*), Argusvlinder (*Lasiommata megera*), Landkaartje (*Araschnia levana*), Icarusblauwtje (*Polyommata*

FIGUUR 1

Het onderzoeksgebied op het spoortraject bevindt zich binnen de rode lijnen die loodrecht op het spoor staan.

tus icarus), St. Jansvlinder (*Zygaena filipendulae*), Sikkelsprinkhaan (*Phaneroptera falcata*), Havik (*Accipiter gentilis*), Buizerd (*Buteo buteo*), Torenvalk (*Falco tinnunculus*) en sporen van de Steenmarter (*Martes foina*) gezien.

Opvallend was het verhoudingsgewijs grote aantal waarnemingen van juveniele Levendbarende hagedissen die zich in de zon koesterden. Alleen op beschaduwde tracé's met aan weerszijden van het spoor een dichte en hoge begroeiing of onder een spoorbrug, werden geen hagedissen gevonden. Dit was echter slechts het geval over een lengte van hooguit enkele tientallen meters. Nader onderzoek zou moeten uitwijzen in welke mate hierdoor nog sprake is van migratie.

Om de treinen te laten rijden op het baanvak wordt het spoor vrijgehouden van struikgewas. Dit gebeurt onder andere door de inzet van een schaapskudde. De inzet van de schaapskudde maakt onderdeel uit van het beheersplan dat de ZLSM in samenwerking met het IVN en met ondersteuning van de Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen en de provincie speciaal voor het gehele spoortraject heeft opgesteld. In de ZLSM ressorteert een werkgroep "Groen" die zorg draagt voor de uitvoering van de beheersmaatregelen (mond. med. mevr. L. Berghof, ZLSM, 2000). Zou het spoor niet worden vrijgehouden van opgaande begroeiing, dan zou het op den duur ongeschikt raken als leefgebied voor reptielen.

Dat de Levendbarende hagedis over een grotere lengte van het spoor voorkomt, blijkt uit een waarneming noordwestelijk van het tracé op 6 augustus 1997 toen 2 exemplaren ten noorden van de Fromberg bij het spoor werden gezien. Het betrof hier destijds eveneens een nieuw kilometerhok.

Opmerkelijk is dat een overzicht van kilometerhokken van de Levendbarende hagedis in TILMANS (1998) laat zien dat de soort ook is waargenomen in de kilometerhokken van het spoortracé Eys - Simpelveld. Het is wellicht interessant om de komende jaren te onderzoeken in hoeverre gesproken kan worden van één of meerdere aaneengesloten populatienetwerken van de Levendbarende hagedis op het gehele spoortraject van de ZLSM (van Schin op Geul tot Kerkrade en van Simpelveld tot aan het Duitse Vetschau).

TABEL I

Waarnemingen tijdens de excursie van 19 augustus 2000.

Gebied	Amersfoort-coördinaten	Soort en biotooptype
Berghofweide	189.0/316.0	44 l. en 14 l. Ta in resp. grote poel en kleine poel
Natuurwacht Z.O.- Limburg		
Berghofweide	189.0/316.0	1 a. Rt tussen houtstapel
Natuurwacht Z.O.- Limburg		
Berghofweide	189.1/316.0	15 l. Ta in poel
Natuurmonumenten		
Berghofweide	189.1/316.0	50 l. Ta in betonnen bak
Natuurmonumenten		
Berghofweide particulier	189.0/316.1	35 l. Ta en 1 vrouwtje Bv in poel
Eyserheide particulier	194.0/317.0	7 l. en 1 mannetje Ta in betonnen bak
Eyserheide particulier	193.9/316.9	In grote poel aan weg: 1 roepend mannetje Res, 16 l. Ta. In poel achter huis: 1 l. Tv, 7 l. Ta
Ribbelheideweg	193.1/317.1	Geen waarnemingen in betonnen bak
Spoortraject Wijlre-Eys	190.8/316.2	6 j. Lv (nieuw km-hok)
	190.9/316.1	3 j. Lv (nieuw km-hok)
	191.0/315.9	1 j. Lv
	191.1/315.8	1 a. en 3 j. Lv
	191.2/315.7	3 a. waarvan 1 zonder staart en 2 j. Lv
	191.3/315.6	2 a. Lv
	191.4/315.5	1 a. Lv
	191.6/315.4	1 j. en 1 a. Lv en 1 mannetje Af met aangegroeide staart
	191.8/315.3	1 j. Lv
	191.9/315.3	3 j. en 1 a. Lv
	192.0/315.2	1 j. Lv
	192.0/315.3	2 j. Lv
	192.1/315.2	1 a. en 2 j. Lv
	192.2/315.1	1 j. en 2 sa. Rt, 7 j. Lv.

Betekenis van de afkortingen:

Af = *Anguis fragilis* (Hazelworm)

Bv = *Bombina variegata* (Geelbuikvuurpad)

Lv = *Lacerta vivipara* (Levendbarende hagedis)

Res = *Rana esculenta* synklepton (Groene kikker onbepaald)

Rt = *Rana temporaria* (Bruine kikker)

Tv = *Triturus vulgaris* (Kleine watersalamander)

Ta = *Triturus alpestris* (Alpenwatersalamander)

a = adult

j = juveniel

l = larve

sa. = subadult

De waargenomen hagedissen werden zowel gevonden in de spoorbermen als op het spoor zelf. In een kapvlakte ter hoogte van het punt waar de Eyserbeek het spoor kruist werden, naast tientallen exemplaren van de bedreigde Wilde herfsttijloos (*Colchicum autumnale*), enkele Levendbarende hagedissen

gezien, met name op boomstronken.

Op het spoor kunnen hagedissen zich snel opwarmen op de rails, de houten bielzen en het aanwezige grind (figuur 5). Daarnaast vormen de losse stenen op het spoor ideale plekken voor de dieren om zich bij onraad snel in te verschuilen. Dat geldt ook voor de hou-

FIGUUR 2

De Geelbuikvuurpad bij de Berghofweide (dia: O. Op den Kamp).

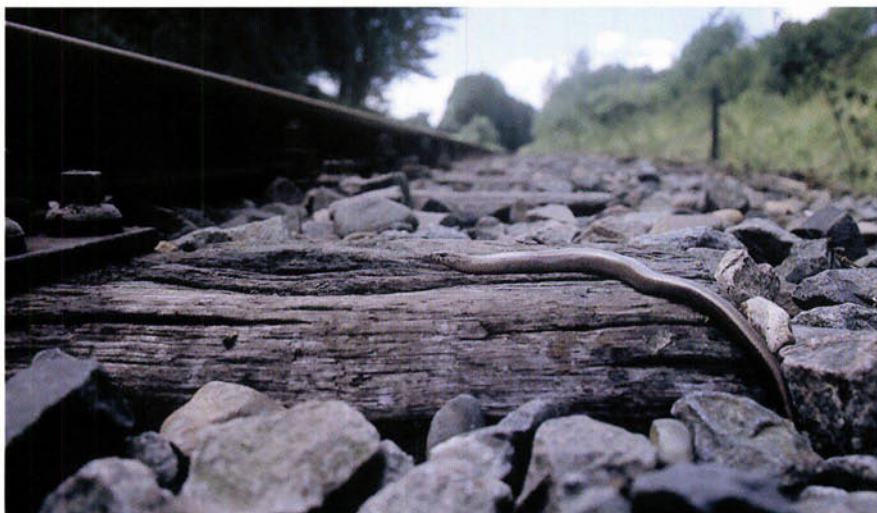

ten bielen met hun talloze spleten. Vanuit herpetologisch oogpunt zouden bestrijdingsmiddelen op het spoor dan ook niet of met de nodige terughoudendheid toegepast dienen te worden.

Aangezien het spoor op dit moment alleen een toeristische functie vervult waarbij de frequentie en snelheid van de treinen relatief laag ligt, zullen hagedissen minder hinder ondervinden van het gebruik van het spoor dan de trajecten die in gebruik zijn voor intensief personen- en goederenvervoer. Als gevolg van de trillingen die het treinverkeer op de rails veroorzaakt, mag verondersteld worden dat reptielen op het spoor, bij het naderen van een trein, zich op tijd in veiligheid kunnen brengen. Door de lage snelheid zal ook de aanzuigkracht van de trein op reptielen minder groot zijn dan bij treinen met een hoge snelheid. Het is dus nog maar de vraag of hagedissen nog wel op hun gemak op het spoor zullen vertoeven indien de frequentie en de snelheid van het

treinvervoer hoog ligt. Deze vraag is wellicht van belang bij een mogelijke reactivering van de IJzeren Rijn. Dit spoortracé is immers rijk aan reptielen (zie Bureau Natuurbalans-Limes Divergens, 2000).

Dat ook niet in gebruik zijnde spoorlijnen veel reptielensoorten kunnen herbergen, bleek uit een excursie van de auteur naar het Belgische Yvoir, een week eerder op 12 augustus. Parallel aan het riviertje de Bocq werden op een spoorlijn tientallen Muurhagedissen (*Podarcis muralis*), twee Gladde slangen (*Coronella austriaca*), een Hazelworm en een Ringslang (*Natrix natrix*) gezien. Bovendien bleek het spoor een grote aantrekkingskracht uit te oefenen op zeldzame vlinders zoals de Keizersmantel (*Argynnis paphia*). Hier en daar was deze niet in gebruik zijnde spoorlijn echter over grote afstanden overgroeid, waardoor het biotoop ongeschikt was voor reptielen (en vlinders) en populaties bij het uitblijven van beheersmaatregelen van elkaar geïsoleerd dreigen te raken.

FIGUUR 3

De poel waarin bij de Berghofweide Geelbuikvuurpadden worden waargenomen (dia: O. Op den Kamp).

CONCLUSIES

De resultaten van de excursie waren, zeker gezien de aanvankelijk slechte weersomstandigheden, beter dan verwacht mocht worden. Ideale omstandigheden om reptielen waar te nemen zijn er op het moment dat na regen de zon doorbreekt.

In dit artikel is nog maar eens bevestigd dat spoorlijnen, die niet of slechts in beperkte mate in gebruik zijn, mits goed beheerd, belangrijke reptielenbiotopen kunnen zijn. Spoortracés die nog niet zijn geïnventariseerd vormen dan ook een grote uitdaging om de komende jaren onderzocht te worden.

Belangrijk aandachtspunt bij het beheer is dat spoorlijnen niet over te grote afstanden overschaduwd worden door opgaand bos langs of op het spoor. Ook de snelheid van de trein speelt mogelijk een belangrijke rol bij de vraag in hoeverre het spoor een geschikt verblijfsbiotoop vormt voor reptielen. Het gebruik van bestrijdingsmiddelen dient met het oog op de aanwezigheid van reptielen voorkomen dan wel beperkt te worden. Alleen dan kunnen spoorlijnen "ecologische snelwegen" vormen voor deze dieren.

DANKWOORD

Olaf Op den Kamp wordt bedankt voor het beschikbaar stellen van enkele dia's voor dit artikel. Daarnaast wordt hij evenals Denis Frissen bedankt voor het kritisch doornemen van het concept-manuscript. Tenslotte ook dank aan de ZLSM, Natuurmonumenten en de Natuurwacht Zuidoost-Limburg voor hun toestemming om hun terreinen te mogen inventariseren.

SUMMARY

REPTILES ON THE TRACK

An inventory made in August 2000 showed that the railway embankment between Wijlre and Eys is an interesting habitat for mainly the Viviparous lizard. There is a good chance of seeing lizards, especially when the sun comes out after a period of rain.

FIGUUR 4

De Hazelworm op het spoor tussen Wijlre en Eys (dia: O. Op den Kamp).

FIGUUR 5

Een juveniele Levendbarende hagedis warmt zich op aan de rand van het spoor tussen Wijlre en Eys (dia: O. Op den Kamp).

Although railway embankments are usually free of shadow, making them suitable habitats for reptiles, the use of herbicides and the frequent high-speed train traffic might present serious threats to reptiles. On the other hand, disused or rarely used railway lines are more likely to become overgrown by high vegetation, which can lead to populations becoming isolated. It is clear that fine-tuned management can give railway lines an important role as ecological highways for several species of reptile.

LITERATUUR

BOSMAN, W. & G. KURSTJENS, 1999. De Geelbuikvuurpad in groeve 't Rooth in 1999. Voortplantings- en populatieonderzoek aan de belangrijkste restgroep in Nederland. Bureau Wissel, Ooij.

BUREAU NATUURBALANS-LIMES DIVERGENS, 2000. Gezamenlijke

en integrale natuurvisie Oost-Roermond e.o. In opdracht van Provincie Limburg, Rijkswaterstaat directie Limburg en Gemeente Roermond.

LAAN, R. & B. VERBOOM, 1986. Nieuwe poelen voor amfibieën, aanbevelingen voor aanleg en onderhoud. Katholieke Universiteit Nijmegen, rapport 269.

LENDERS, A.J.W. & T.G.Y. VAN DEN BROEK, 1992. Geelbuikvuurpad. In: Coelen, J.E.M. van der (red.). Verspreiding en ecologie van amfibieën en reptielen in Limburg.

Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Stichting RAVON; Maastricht, Nijmegen: 105-117.

LENDERS, H.J.R. & C.C.H. MARIJNISSEN, 1989. Waarmemen en herkennen van amfibieën en reptielen in het veld. Stichting Herpetologische Studiegroepen en Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, 3^e herziene druk.

TILMANS, R.A.M., 1998. Weidepalen: succesvolle vindplaatsen voor de Levendbarende hagedis. Natuurhistorisch Maandblad 87 (7): 157-160.

KORTE MEDEDELING

LANDSCHAP DOEDAG OP
ZONDAG 8 OKTOBEREEN DAG VOL NATUUR EN LANDSCHAP
IN HET SINT ODAPARK-VLAKWATER TE
VENRAY

Op zondag 8 oktober organiseert de stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg (IKL) in samenwerking met de gemeente Venray de Landschap Doedag. Het Sint Odapark-Vlakwater is dit jaar het decor voor een dag vol met uiteenlopende activiteiten op het gebied van natuur en landschap. Op dit gratis toegankelijke evenement kunnen bezoekers zich laten informeren door een veertigtal verenigingen en organisaties die op een of andere wijze bezig zijn met natuur en landschap. Het publiek is welkom van 11.00 tot 17.00 uur. Het Sint Odapark-Vlakwater ligt tegenover het ziekenhuis in Venray.

Op deze Landschap Doedag kan het publiek kennismaken met het specifieke karakter van de streek, wat de mensen die er wonen bezighield en houdt en de wijze waarop ze met het landschap omgaan. Het dagprogramma biedt daartoe tal van aanknopingspunten. Daarbij is het Sint Odapark-Vlakwater een uitstekende plek om een evenement als de

Landschap Doedag te organiseren. Het park is een plek waar duidelijk is te zien hoe mensen bezig zijn met natuur. Het park herbergt namelijk ook kunst. Al wandelend door de natuur komt u diverse beeldhouwwerken tegen.

Uiteraard gunt de stichting IKL de bezoekers op deze dag een ruime kijk in haar eigen keukens. Zo zijn er diverse stands van IKL over onder meer hoofdstamfruitbomen, erfbeplantingen en specifieke projecten die IKL in Limburg uitvoert. Daarnaast demonstreren medewerkers wat landschapsonderhoud nu in de praktijk precies inhoudt.

Op het centrale deel van het voormalige zwembad presenteren zich ongeveer 40 organisaties en verenigingen die op een of andere wijze bezig zijn met met natuur en landschap. Tevens vinden er een klimdemonstratie plaats en een demonstratie van schapendrijven en een roofvogelshow.

Kinderen die graag eens in de voetsporen van de Das treden kunnen dit doen op het dassenspoor. Geschminkt als Das kunnen kinderen zich via dit speciaal voor de Landschap Doedag opgezette dassenspoor een beeld vormen van het leven van dit zoogdier. Deelnemende kinderen ontvangen bij de start een "dassenpaspoort" waarna ze op het spoor

diverse leuke opdrachten kunnen doen.

Voor mensen met fruit uit eigen tuin die meer over het ras en de verwerkingsmogelijkheden willen weten is er het fruitsprekeuur. Pomologen (fruitdeskundigen) van onder andere het Pomologisch Genootschap in Limburg buigen zich ook dit jaar weer over onbekende fruitrassen die door bezoekers kunnen worden meegebracht. Maar ook met vragen over ziekten en plagen in de boomgaard kunt u bij hen terecht.

Naast informatie en demonstratie is er ook tijd voor muziek. De culturele dimensie zal mede vormgegeven worden door de muzikanten van de joekskapel van Toete noch bloaze en accordeonist Ad Haans. Regelmatig zullen zij de dag sfeervol opluisteren met muziekstukken. Daarnaast vinden optredens plaats van de theatergroep Balans die een levende poppenkast verzorgt.

Bezoekers zijn vanaf 11.00 uur welkom in het Sint Odapark/Vlakwater aan de Merseloseweg in Venray. Parkeergelegenheid is op de parkeerplaats van het oude zwembad (ingang tegenover het ziekenhuis). Hier is tevens de fietsenstalling.

Voor meer informatie stichting IKL,
0475-352000.